

VENY, Joan (1999): *Aproximació al dialecte eivissenc*. Palma (Mallorca): Editorial Moll, 182 p.

Joan Veny publicà el 1977 l'article "Aproximació a l'estudi del dialecte eivissenc" (*Randa*, núm. 5, 5-41), ampliació d'una conferència dictada tres anys abans. Aquell estudi recollia materials de les enquestes de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català* —fetes a la ciutat d'Eivissa i a Sant Josep el 1974—, d'una enquesta marinera destinada al *Léxico de los Marineros Peninsulares* —realitzada el mateix any al port d'Eivissa— i de les *Rondalles* de Joan Castelló. Dues dècades més tard, amb més dades, el dialectòleg mallorquí reprèn una investigació sobre l'eivissenc que, tant en el títol com en els objectius, s'envolta un altre cop de modèstia: "vol esser simplement una síntesi de la seva història lingüística i una descripció dels seus trets regulars i irregulars [...]" (p. 9). Al llarg d'onze capítols, s'analitzen els estudis sobre l'eivissenc, els fets històrics més importants, les relacions entre aquest i els altres dialectes baleàrics i els catalans peninsulars, i els fenòmens més destacables quant a sons, formes, funcions i mots. Afirmar l'autor haver deixat "per als especialistes l'estudi dels aspectes sociolingüístics" (p. 10). Completen l'obra una extensa bibliografia; un apèndix que inclou un text enginyós i ben original de Marià Villangómez en el qual utilitza paraules i expressions en eivissenc que porten necessàriament l'article literari, i tres mostres del català escrit d'Eivissa; el llibre s'il·lustra amb divuit fotografies i dibuixos referents a l'illa.

En el capítol I (*Els estudis sobre l'eivissenc*), es fa primerament una revisió crítica dels treballs i les dades sobre cultura popular a Eivissa, des del naturalista francès Delaroche (principis del s. XIX), continuant amb les aportacions de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, l'alemany Walther Spelbrink, Francesc de B. Moll —cultura material— i Isidor Macabich —cultura espiritual—, entre d'altres. A continuació, es mencionen els estudis lingüístics més destacats: Vicent Serra i Orvay, A. Pérez Cabrero, Antoni M. Alcover, F. de B. Moll, Antoni Griera —dels treballs del qual escriu Veny que "tenen un cert interès, però s'han de consultar amb cautela", p. 21—, Pere Barnils, el poeta Marià Villangómez, Aina Moll, el mateix Joan Veny, la contribució de

l'Institut d'Estudis Eivissencs i la revista *Eivissa*, Marià Torres, Enric Ribas, Felip Cirer, Cosme Aguiló, etc.

Els capítols II (*Cronologia de fets històrics importants*), III (*L'Eivissa precatalana*) i IV (*La conquesta catalana*) presenten els fets més rellevants en la història d'Eivissa. El món púnic hi tingué una forta implantació, encara que el llegat lingüístic es redueixi a uns pocs topònims: *Ibosim* 'illa de Bes' (divinitat egípcia) (> *Eivissa*), *Tagomago* 'penyal de Magó' (p. 28). Després, vindrà la dominació romana. Dels mossàrabs poden partir topònims com *Portmany*, *Portinatx*, *Es Canar*, etc. Aquesta població serà assimilada progressivament pels àrabs, la presència dels quals és evident en la toponímia —*Aubarca* 'l'estany', *Binarràs*— i el lèxic —*edri*, *agalipar*, *dacsa*—. De 1235 és la conquesta catalana, amb repoblament de colons orientals.

Cal remarcar diferents qüestions etimològiques que s'inclouen en aquests capítols. Veny presenta la discussió sobre el possible ètim de *es Vedrà* i defensa que es troba al llatí *VETERANU* 'roca, pedra vella' (p. 32); defensa també, amb nous arguments, l'origen de *Formentera* en el llatí *FRUMENTARIA* '(illa) del forment' enfront de l'ètim *PROMONTORIA* 'els promontoris', proposat per J. Coromines (p. 33-35); d'altra banda, recull etimologies poc conegudes, com les de *baldraca* o *bassetja*, que pertanyen al llegat àrab (p. 37).

Sobre la *Situació de l'eivissenc respecte als dialectes catalans continentals* (capítol V) es recorda que aquest dialecte, com els altres balears, participa, a grans trets, de les característiques del català oriental; a l'arxipèlag, però, actua una patina arcaïtzant.

Integra el capítol VI (*Els sons*) una descripció de les qüestions accentuals que suposen una diferència eivissenca, del vocalisme tònic —sistema de vuit fonemes i quatre obertures, encara que a la zona occidental no apareix la vocal central neutra en posició tònica, substituïda per *e* oberta—, i del vocalisme àton —de tres unitats, /i/, /ə/, /u/, com el del català oriental, amb abundants modificacions. La descripció continua amb el consonantisme: distinció sistemàtica de /v/ i /b/, mots que no responen a la normal evolució de les palatals -C'L-, -G'L-, -LJ- > /j/ i -LL- > /k/ —*cabei* en comptes de *cabell* (<llat. *CAPILLU*), *dalla* i no *daia* (<llat. *DACULA*), instrument i vocable de procedència valenciana—, alguns comportaments de les alveolars /s/, /l/, /n/, /r/ i adaptació de les paraules castellanes que contenen el fonema /x/ a l'eivissenc amb /k/ i, més rarament, /g/ o, de vegades, amb altres correspondències.

Les formes constitueix el capítol VII: Aquí es presenta l'article eivissenc, derivat de *IPSU*, *IPSA* (> *es*, *sa*) i no de *ILLU*, *ILLA* (> *el*, *la*), i es mostren les diferències amb el mallorquí i el menorquí. A més a més, són objecte d'atenció els aspectes següents: aglutinacions d'article i nom (*escard* 'card', *esgargai* 'gargall') i desaglutinacions (*morzar* 'esmorzar'); els contextos —un inventari tancat— en què s'utilitza l'article literari; l'article personal; canvis de gènere i fets característics en la formació dels plurals —*hòmens*, *àsens*—; els sufixos; pronoms personals, possessius, numerals, demostratius, interrogatius; un recull d'adverbis i locucions adverbials de temps, de lloc, de quantitat i altres. Després se centra Veny en el verb eivissenc i les notes diferencials: canvis de conjugació, restes de participis arcaïcs —*fruit*, *duit*, *despert*—, acció de l'analogia, forma *vets* —rural— de 2ª pers. sing. de *veure*; i assenyalava que el perfet simple —el menys usat— té una primera persona, *cantí*, de vitalitat feble.

En el següent capítol (VIII. *Les funcions*) es destaquen usos sintàctics comuns al balear (cito, per exemple, l'«ús d'*ell* introductor i d'oracions exclamatives per a augmentar-ne la força expressiva», p. 89; o l'expressió d'obligació, en què a més de *tenir de*, p. 90, s'utilitza *tenir que*) i peculiaritats —poques— de l'eivissenc dins d'aquest àmbit de les illes.

L'extens capítol IX (*Els mots*) fa referència, inicialment, a un seguit de termes comuns a l'arxipèlag balear que no es troben al català continental. El lèxic eivissenc mostra concomitàncies de vegades amb Mallorca i de vegades amb Menorca. L'aïllament ha mantingut nombrosos arcaïsmes, que sovint coneixen també Mallorca i Menorca, encara que d'altres són més exclusius de l'eivissenc —*fastig* 'fàstic', *volentat* 'voluntat', *raor* 'ganivet de butxaca', *empatx* 'vergonya', etc. Després s'ocupa Veny de la diferència entre el parlar de Vila, sovint més permeable a les innovacions

i a la llengua estatal, i el del camp, que presenta major atavisme. S'assenyala també el destacat nombre, que en aquest llibre es veu ampliat, de concomitàncies léxiques amb el valencià, i s'expliquen els factors que les han afavorit. Alguns mots que ho exemplifiquen són *dacsa*, *pebrassos*, *llimó*, *ju-petí*, *prompte*, *orelleta*, *teulat*, *defendre*, *gitar*, *safa*, etc. (p. 103-104). No escapen a Veny els deutes lingüístics que pot tenir l'eivissenc amb la varietat tarragonina.

A continuació es deté el dialectòleg en el superstrat castellà, que cobra relleu a partir de la guerra civil, encara que des del segle XVI ja s'havien produït infiltracions d'aquella llengua. Tanmateix, "el català d'Eivissa està poc deturpat per elements forasters" (p. 108). Els castellanismes s'incorporen amb l'objecte —*cutxaron* 'cullerot', *fressa* 'maduixa', etc., p. 108—; a través del mercat; o per "mimetisme social" —*tio*, *güelo*, p. 109.

Obeeixen a un origen onomatopèic noms com *ric* o *riquet* 'grill', *nyacar* 'esclafar' o *xopoiar* 'xi-pollejar' (p. 110). L'obra fa al·lusió també a la llengua dels nens i a la dels mariners, i a casos originals de composició —*vellantic* 'tirant a vell', etc.— i derivació —*rigadissa* 'moltes rialles', etc.—; també a sinònims amb diferents matisacions —antics / moderns, per exemple.

Amb més detall s'organitza l'apartat sobre la cultura popular, dividit en tres epígrafs: *cultura material* —les cases pageses, els cans eivissencs—, *formes de vida*, costums —fer la *xacota*; els balls, amb els instruments musicals i el vestit tradicional; el ritual del festeig; *passar es missatge* o comunicar la mort d'algú; peculiaritats gastronòmiques—, *creences* —que es troben al darrere de termes com *uís* 'esternut', *xoroiana* o *olivassa*; l'antropologia comparada permet constatar que determinades supersticions apareixen a d'altres indrets, com el guariment de la trencadura, ritual documentat a Eivissa el 1726 i que es recull a Mallorca i al Maresme. Tot seguit, en un epígraf sobre cultura popular oral, estudia Veny l'especificitat eivissenca dels jocs infantils, les *endevinetes*, les cançons —*gloses*, *redoblades*, etc.—,¹ les rondalles —amb la tasca de Joan Castelló— i les parèmies. Després, en el terreny de les particularitats del lèxic, trobem un primer apartat de "faux amis" dins els dialectes catalans —*bestiar* 'ovella', *casament* 'casa', *desviar-se* 'ennuegar-se', *escantar* 'delatar', *gros* 'gran', dit d'una persona, *manyegar* 'arrugar', *pardal* 'aucell' o *sous* 'diners' són alguns dels que sento més propers— i un petit vocabulari —*acipar-se*, *baldraca*, *boix*, *cira*, *eixugai*, *esclova*, *estribanco*, *fonyar*, *llondrada*, *maner*, *nic* / *niga*, *poltronyar*, *tol·lar*, *xavat*, etc. Es tanca el llibre amb algunes propostes d'etimologia referents a mots d'origen desconegut o fosc, com ara *boix* 'nin', *tol·lar* 'mirar insistentment', *llarguidemus* 'home alt, llargarut', *sorçó* 'diverses espècies d'ànec'; s'apunten casos en els quals intervenen processos d'homonimització semàntica (*talaiar* 'mirar, observar' → *taluiar*, per influència d'*ui*) o formal (*embuixar* 'abuixar, aquissar (un gos)' → *embruixar*, així com d'homosemització (*bardissa* 'bosquina d'arbustos espinosos' → 'pendent' entre els mariners, atret per *barda*).

En la llengua de l'autor brollen aquí i allà diverses concessions a les varietats baleàriques, d'acord amb una tradició lingüística de les Illes: "trobam" (p. 24, 50), "retornam" (p. 29), "recor-dau" (p. 45), "arribam" (p. 61), "mescl" (p. 78, n. 50), "pos" (p. 79), "trob" (p. 81, n. 51), "baixam" (p. 97), "si entràssem" (p. 121), «qualcú», «interés» (p. 128), etc.

L'*Aproximació* de Veny és una recerca molt documentada que constitueix una valuosa síntesi dels trets de l'eivissenc, des d'una perspectiva sincrònica i diacrònica, comparat amb altres dialectes, i amb noves aportacions —etimologies, fonètica irregular, caracterització del lèxic, etc.—. A més, forneix els pilars per a ulteriors estudis des del camp que s'obre a la sociolingüística, que haurà de dibuixar el camí que pot recórrer l'eivissenc en un futur més o menys proper.

ANTONIO TORRES TORRES
Universitat de Barcelona

1. Vegeu A. Torres Torres, "L'expressió lingüística de l'afectivitat a la lírica tradicional d'Eivissa", *Eivissa* (1992), 22, 39-41.